

ISSN 2076-586X

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Науковий журнал

Виходить 40 разів на рік

Заснований у березні 1997 року

№ 6 (299). 2014

Черкаси – 2014

8. Хрестоматия по истории педагогики / Под общей редакцией С.А.Каменева. Том I. – М.: Учпедгиз, 1936. – 639 с.
9. Хуторской А.В. Развитие одаренности школьников. Методика продуктивного обучения: пособие для учителя / А. В. Хуторский. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2000. – 320 с.
10. Яковлев И. П. Интеграционные процессы в высшей школе / И. П. Яковлев. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1980. – 113.

Одержано редакцією 18.04.14

Прийнято до публікації 22.04.14

Анотація. В статті зроблено спробу визначити можливості використання інтеграції та диференціації навчально-виховного процесу для розвитку творчо одарених учнів. Розкривається зміст понять: одареність, здатності, творчість. Акцент зроблено на обґрунтуванні двох протилежних понять – диференціації та інтеграції.

Ключові слова: одареність, здатності, творчість, інтеграція, диференціація.

Summary. This article attempts to outline the possible use of integration and differentiation of the educational process for the development creatively gifted students. The content of the concepts: talent, ability, creativity. Emphasis is placed on the justification of two opposing concepts – differentiation and integration.

Keywords: talent, ability, creativity, integration, differentiation.

УДК 37(09)

Прибора Т. О.

ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОЇ ПІ ПІЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. Дослідником охарактеризовано особливості виникнення жіночих середніх навчальних закладів, проаналізовано чинники, які впливали на їх розвиток. Звертається увага на педагогічні умови, в яких відбувався цей процес. Автор розглядає типи початкових і середніх навчальних закладів, які діяли на території Єлисаветградщини в кінці ХІХ – на початку ХХ століття. Серед початкових навчальних закладів на досліджуваній території діяли церковно-парафіяльні школи і початкові народні училища. Середні заклади були представлені народним училищем другого і першого розряду, що перетворилося на жіночу гімназію і жіночою учительською гімназією. У статті детально розглянуто створення, призначення, навчальний процес у жіночій Єлисаветградській гімназії.

Ключові слова: жіноча освіта, церковно-парафіяльна школа, Міністерство Народної Освіти, народне училище, жіноча гімназія, релігійне виховання, навчальний процес.

Постановка проблеми. Науковий інтерес до жіночої освіти значно підвищився у зв'язку з сучасними освітніми реформаційними процесами, що зумовлено необхідністю переосмислення та уведення в науковий обіг педагогічних праць науковців, які працювали в різні історичні періоди. В наш час з'явилися докладні розвідки, присвячені освіті та вихованню жіноцтва в історичній ретроспективі. Увага дослідників спрямована на вивчення всебічної практики існування дореволюційних жіночих гімназій, але немає праць, присвячених навчанню жінок в початкових і середніх закладах Єлисаветградщини.

Дослідженням деяких питань організації жіночої освіти ХІХ займалися окремі вітчизняні педагоги й громадські діячі. Серед історико-педагогічних праць кінця ХІХ ст. необхідно відмітити дослідження Л. Бюхнера «Покликання жінки та її виховання» (1857 р.), Г. Шмідта «Історія середніх навчальних закладів у Росії» (1878 р.) та інші.

В кінці ХІХ – на початку ХХ століття організація жіночої освіти відображалася в періодичних виданнях «Наша школа», «Жіноча освіта», «Виховання», «Педагогічний вісник», «Народное образование в Єлисаветградском уезде Херсонской губернии» та газетах «Південний край», «Ранок», «Николаевская газета», «Морской сборник», «Південно-російський альманах» та інших.

Аналіз останніх публікацій. Питання жіночої освіти розглядалися в дисертаційних дослідженнях О. Бабіної, В. Вірченко, Л. Применко, Т. Сухенко, Л. Рябовол, Т. Шушари. Проблемам розвитку народної та вищої жіночої освіти в Україні в кінці ХІХ – початку ХХ ст. присвячені роботи К. Кобченко, О. Білоусько, О. Супруненко, П. Грибан, Н. Гончаренко, С. Рождественського. Деякі аспекти розвитку середньої жіночої освіти проаналізовано в статтях Г. Степаненко, О. Жованик, Т. Шушари, Т. Котлової.

Метою нашої статті є характеристика початкових та середніх жіночих навчальних закладів, які діяли на території Єлисаветградщини в другій половині XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Проблема статусу жінки в суспільстві та питання надання їй освіти завжди привертала увагу вітчизняних і зарубіжних педагогів, громадських діячів, письменників.

В 60-70-ті роки XIX століття в Російській імперії було проведено низку реформ: селянська, земська, судова, військова, фінансова, освітня. Незважаючи на їхній обмежений характер вони створили передумови для становлення громадянського суспільства.

Т. Сухенко до передумов створення системи середньої жіночої освіти відносить піднесення соціально-економічного розвитку в Російській імперії на початку XIX ст., реформи в галузі освіти, створення Міністерства народної освіти та відкриття першого жіночого середнього навчального закладу в Російській імперії – Виховного товариства шляхетних дівчат в Петербурзі. Як підкреслює науковець, хоча реформи в галузі освіти не передбачали створення жіночих середніх шкіл, проте вони прискорили їх створення, адже саме викладачі чоловічих середніх та вищих навчальних закладів брали активну участь в заснуванні жіночих інститутів та викладали в них [9, с. 9].

Л. Смоляр зазначає, що проблема жіночої середньої освіти активно почала розвиватися з 60-тих років XIX століття. В той період у суспільстві починає панувати думка про відкриту, всестанову, доступну для всіх верств населення жіночу школу, яка не відривала би дітей від родини, не звільняла би батьків від обов'язків щодо виховання власних дітей і, у той самий час, гарантувала б освіту [8].

Жіноча освіта в XIX – на початку XX ст. являла собою окрему систему. Вона розвивалась повільніше ніж чоловіча і мала свої особливості.

Початкова освіта на території Єлисаветградщини забезпечувалася церковно-парафіяльними школами та початковими народними училищами.

Є відомості про церковно-парафіяльну школу у Вільшанській сільській місцевості, відкриту 1885 року. Організатором і вчителем у ній був священик В. Лобачевський і, хоча в цій школі бракувало коштів на утримання приміщення, шкільне приладдя, меблі, священик відкриває ще одну початкову школу розраховану на 30 учениць. Зусиллями громадськості у селищі створюється бібліотека з фондом книжок, журналів і газет [5, с. 231-238].

В «Положенні про початкові народні училища» (1864 р.) зазначалося, що вони повинні здійснювати морально-релігійний розвиток і поширювати початкові корисні знання. В училищах вивчали Закон Божий, перші чотири арифметичні дії, письмо. Також в них проводились читання звичайних і церковних книг. Навчання обмежувалося елементарними знаннями і писемністю.

В 70-80 роки XIX століття в школах вводились необов'язкові предмети – праця, співи. Громадські діячі сприяли тому, щоб заклади стали для селян джерелом практичних знань. В Єлисаветградському повіті, наприклад, 1874 року П. Ревуцький надав один із своїх будинків для влаштування Добровеличківського двокласного народного училища з квартирами для учителів. 1887 року попечитель збудував для училища новий зручний будинок. В закладі навчалось 100 хлопчиків і 15 дівчаток. Училище мало гарний сад, при якому діяли курси садівництва. Меценат утримував своїм коштом десять учнів класу садівництва. Сенатор відстоював необхідність організації в земських школах занять з природознавства в навчальному процесі, цитуючи вислів видатного педагога Костянтина Ушинського: «День, проведений ребенком среди роц и полей, стоит многих недель, проведенных на учебной скамье» [2].

На думку С. Дітківської в II половині XIX століття жіноча середня освіта була представлена народними училищами, духовними училищами, єпархіальними училищами, які знаходились у віданні Синоду, гімназіями Міністерства народної освіти, жіночими гімназіями відомства установ імператриці Марії та приватними навчальними закладами з чотирирічним терміном навчання [3].

30 травня 1858 року затверджується «Положення про жіночі училища відомства Міністерства Народної Освіти», згідно з яким училища утримувалися на кошти громадськості,

благодійних товариств, приватних осіб і тільки в особливих випадках допомагала держава. Училища поділялися на перший (6 класів) і другий (4 класи) розряди, які відрізнялися обсягом загальноосвітніх знань. Мета була єдиною – надання жінкам релігійної, моральної, розумової освіти [6, с. 287], тобто виховання майбутньої матері з погляду християнської моралі.

В липні 1859 р. училища були розділені на приватні й державні.

В Єлисаветграді 10 жовтня 1860 року в будинку Плескачевської по вулиці Перспективній відкривалося училище другого розряду. Навчання в закладі було платним. Наприклад, у 1860 р. річна плата за навчання однієї учениці становила 20 карбованців і додатково за вивчення іноземної мови – 5 карбованців. Зазначимо, що 1865 року під керівництвом Міністерства народної освіти в Україні діяло 75 дворозрядних училищ. Більшість учениць в них були представницями міського стану (66,9%), меншість – доньки дворян і чиновників (19,9%), селян (7,4%) та духовенства (5,5%) [10, с.13].

В травні 1870 р. було затверджено «Нове положення про жіночі гімназії і прогімназії Міністерства Народної Освіти». За положення жіночі училища першого розряду перетворювалися на гімназії, а училища другого розряду – на прогімназії.

9 вересня 1870 року на базі жіночого училища першого розряду створюється Єлисаветградська громадська жіноча гімназія у складі шести класів. У вересні 1874 року гімназія стала семирічною.

Значимість закладу в краї підкреслюється словами Дон-Аміаро, який писав «Невеличке містечко (Єлисаветград – прим. Т.П.), забуте на географічній карті, дець в степах Новоросії, на березі Інгулу, переповнює серце хвилюючою ніжністю, солодким болем... Тримається місто на трьох китах: Вокзал, Тюрма, Жіноча Гімназія» [7, с. 7]. Зазначимо, що 1873 року діяло тільки 55 аналогічних закладів у віданні Міністерства народної освіти.

Гімназія розташовувалась в будинку генерала П. Екельна по вулиці Перспективній, який разом із службовими приміщеннями місто придбало 1847 року в колишнього начальника штабу 3-го резервного кавалерійського корпусу генерал-лейтенанта П. Екельна. Особняк був кам'яною двоповерховою будівлею в класичному стилі, ріг головних фасадів якого був прикрашений напівкруглим шестиколонним портиком тосканського ордера, розчленованого по лінії розділу поверхів великим галерейним балконом.

У зв'язку з постійним збільшенням учнів, до гімназії були зроблені прибудови: по вулиці Великій Перспективній (1875 р.), по вулиці Нижньодонській (1882-1883 рр.). Наприкінці XIX століття, коли кількість учениць перевищувала 600 будується нове приміщення для гімназії. По вулиці Петровській (тепер Т. Шевченка).

Єлисаветградська гімназія, як і всі жіночі гімназії Міністерства народної освіти, призначалися для дівчаток усіх станів та віросповідань. Соціальне походження батьків не гарантувало місце дитини в гімназії. Пріоритетними вважалися якості претендентки, а також рівень її підготовки з курсу початкової школи. Високий соціальний статус і матеріальна забезпеченість давали можливість оплачувати навчання дитини.

Важливим напрямом виховання в жіночих гімназіях було морально-релігійне. Воно здійснювалося під час навчального процесу та поза уроками. Закон Божий як предмет викладання сформувався 1851 року, коли вироблений протоієреєм Райковським план його викладання був затверджений Священним Синодом [1, с. 14]. 1881 року для всіх гімназій була складена та видана більш повна програма предмета з переліком книг морально-релігійного змісту для читання в позакласний час.

Курс російської мови та словесності поділявся на два ступені. Перший охоплював початкові п'ять класів, включно з підготовчим, де гімназисток навчали граматики, а інший – старші (5-7) класи і мав надати гімназисткам ґрунтовні знання з російської словесності. Викладання двох блоків одного предмета мало супроводжуватися як письмовими, так і практичними вправами, з метою набуття умінь логічного побудованого та правильного письма і культури мовлення.

Вивчення математики починалося в першому класі з опанування цифр та простих геометричних фігур, у другому – переходили до вивчення операцій з множення та ділення і

вимірювання площі фігур. В ході навчального курсу математики студіювали також міри й монети іноземних держав. В п'ятому класі математика поділялася на алгебру та геометрію. Так, до сьомого класу гімназистки знали такі розділи геометрії та алгебри як: планіметрія, логарифми, математична та геометрична прогресії, стереометрія.

Історія і географія займали почесне місце серед інших предметів. В першому класі вивчалась математична географія, в+ другому – географія Європи, а в третьому – Росії.

Історія починала вивчатися з Давньої історії в 4 класі, потім переходили до Середніх віків (5 клас), Нової історії до кінця XVIII ст. (6 клас). В 7 класі повторювався матеріал з усіх тем і подавався новий – до 1830 року.

Природознавство і фізика були тісно пов'язані. Фізику викладали в тому ж обсязі, що й в чоловічих гімназіях.

В міністерських гімназіях були й такі предмети, які вивчалися за бажанням учениць та їх батьків за окрему плату. Це такі предмети як танці та іноземні мови (французька та німецька). З 1874 року до навчальної програми гімназій було введено як необов'язковий предмет стародавні мови: латину та давньогрецьку – для того щоб їх випускниці могли в умовах домашнього навчання готувати дітей з цих мов до вступу до чоловічих гімназій і прогімназій [3].

На рубежі 1881-1882 рр. в гімназії відкривається 8-ий додатковий педагогічний клас. До нього приймалися дівчата, які закінчили навчання з усіх предметів без трійок. У 8 класі учениці повинні були закріпити свої знання під час педагогічної практики. З 1892 року підвищилися вимоги до учениць останнього класу: вони додатково мали спеціалізуватися з предметів, з яких у 7 класі мали оцінку «3». Гімназисткам 8 класу дозволялося спеціалізуватися з трьох спеціальностей, але ті, хто мав трійки з предметів, міг спеціалізуватися лише з однієї. По закінченні 8 класу учениці ставали домашніми вчителями, а відмінниці – домашніми наставницями. Дівчата, які закінчували восьмий клас, могли вступати до Вищих жіночих курсів без іспитів [10, с. 23-24, 27].

Фінансову-господарську діяльність гімназії здійснювала її Попечительська рада, яка обиралася міською думою на три роки і до якої входили найповажніші громадяни і меценати міста. Посади голови педагогічної ради і начальниці гімназії були розподілені.

Плата за навчання була досить високою: 35 крб на рік в молодшому класі та 100 крб. на рік в педагогічному класі. Це було провідним джерелом фінансування діяльності гімназії. Частина коштів на утримання гімназії надходила від міської влади з державного казначейства, але відсоток цих коштів не перевищував 5% від загального фінансування.

Частину коштів заклад отримувал від комерційної діяльності. Так, гімназія здавала в оренду будинок на території ринку, де знаходились трактири і лавки. 1880 року частково оплату за навчання бере на себе «Общество вспомоществования нуждающимся ученицам Елисаветградской общественной женской гимназии». Воно не тільки вносило кошти за навчання, але й надавало одноразову грошову допомогу сиротам і бідним ученицям з інших міст для сплати за квартиру і ліки хворим [10, с. 13-14, 21].

Другим педагогічним навчальним закладом на Єлисаветградщині була Добровеличківська жіноча учительська семінарія, відкрита 6 грудня 1912 року за сприяння П. Ревуцького (уже після його смерті) в складі одного першого класу в м. Добровеличківка Єлисаветградського повіту Херсонської губернії. 1914 року в ній працювало 3 класи і було започатковане двокласне зразкове училище в складі трьох перших відділень при семінарії. Семінарія базувалася в приміщенні колишніх винних складів. Цей навчальний заклад готував учителів для незаможних верств населення, тому ученицями в більшості випадків були дівчата із незаможних родин. Навчання в закладі було безкоштовним, власного гуртожитку семінарія не мала. Представниць Єврейської общини до навчального закладу не приймали. 1914 року з Єлисаветградського повіту тут навчалася 59 учениць, з інших повітів Херсонської губернії – 25, ще 2 дівчини з інших українських губерній. В жіночій учительській семінарії учениці могли отримувати стипендії. Так, 1914 року 44 вихованки отримували стипендію [7, с. 13].

Висновки. Ми можемо зробити висновок, що в Єлисаветградському повіті Херсонської губернії початкову освіту забезпечували церковно-парафіяльні школи та початкові народні училища. Середня освіта була представлена народним училищем, гімназією Міністерства народної освіти та жіночою учительською семінарією. Метою початкових закладів було морально-релігійне виховання дівчат і передача елементарних початкових знань, а метою гімназій – фізичний, моральний, розумовий розвиток учениць, і їх релігійне та соціальне вдосконалення [3].

Список використаної літератури

1. Андреева Е. Возникновение и развитие епархиальных женских училищ в России (середина XIX – начало XX века): автореф. дисс. на соискание наук. степени канд. пед. наук: со спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / Е.А. Андреева. – М., 2000. – 20 с.
2. Босько В. «Сівач добра і милосердя» сенатор Петро Ревуцький [Електронний ресурс] / В.Босько // Народне слово. – Режим доступу до газети: <http://www.n-slovo.com.ua>.
3. Дітківська С.І. Розвиток іншомовної освіти у жіночих середніх навчальних закладах в російській імперії II половини XIX – початку XX століття / С.І. Дітківська // Вісник Житомирського державного університету. – 2012. – Випуск 66. – Педагогічні науки. – С. 160-162.
4. Женские гимназии и прогимназии министерства народного просвещения 1885-1905 / Издание министерства народного просвещения. – СПб: Типография М.М. Стасюлевича, 1905 – 70 с.
5. Кривенко Н. Дослідження і вивчення історії культури Вільшанщини II половини XIX століття / Н. Кривенко, І. Немирова // Культурно-освітні процеси краю у XIX столітті. – К.: Політ-граф Терція, 2004. – С. 231 – 238.
6. Константинов Н. А. Очерки по истории средней школы. Гимназии и реальне училища с конца XIX вв. до Февральской революции 1917 года / Константинов Н.А. – М: Учпедгиз, 1947. – 246с.
7. Постолатій В. В. Педагогічна освіта на Кіровоградщині (1865-1965) / Постолатій В. В. – Кіровоград: Нашвидав, 2006. – 144с.
8. Смоляр Л. Історія середньої професійної освіти жінок Наддніпрянської України в II половині XIX – початку XX століття [Електронний ресурс] / Л. Смоляр // Етнічна історія народів Європи. – С.16-22. – Режим доступу до журн.: http://www.history.univ.kiev.ua/ethnology/journal/ethnic_history_4/4_3.pdf
9. Сухенко Т. В. Жіноча середня освіта в Україні (XIX – початок XX ст.): автореф. дис... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Т.В. Сухенко. – К., 2001. – 20 с.
10. Шевченко С. Старі стіни: Єлисаветградська громадська жіноча гімназія (1860-1920) / Шевченко С. – Кіровоград: Редакційно-видавничий відділ Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка, 2007 – 180с.

Одержано редакцією 14.05.14
Прийнято до публікації 15.05.14

Аннотація. В статті охарактеризовано особливості виникнення жіночих середніх навчальних закладів, проаналізовано фактори, які впливали на їх розвиток. Звертається увага на педагогічні умови, в яких відбувався цей процес. Автор розкриває типи початкових і середніх навчальних закладів, які функціонували на території Єлисаветградщини в кінці XIX – в началі XX століття. Серед початкових навчальних закладів на досліджуваній території діяли церковно-парафіяльні школи і початкові народні училища. Середні заклади були представлені спочатку народним училищем другого і першого разряду, яке перетворилося в жіночу гімназію. В статті детально розглянуто виникнення, призначення, навчальний процес в Єлисаветградській жіночій гімназії.

Ключові слова: жіноче образование, церковно-парафіяльна школа, Міністерство Народного Просвещения, народне училище, жіноча гімназія, релігійне виховання, навчальний процес.

Summary. The article describes the peculiarities of creation of women secondary educational establishments and analyses factors influencing their development. Attention is drawn to the pedagogical conditions in which this process was taking place. There are analysed the main types of primary and secondary educational establishments, which existed in the Elisavetgrad region in the second half of the XIX – the beginning of the XX century. Among the educational establishments working in the area were parish schools and primary public schools. Secondary educational establishments were represented by the second and first class people's school, which later were transformed into women gymnasias. The article provides the detailed analysis of creation, tasks and targets as well as the studying process in the Elisavetgrad women gymnasias.

Key words: women education, parish school, Ministry of People's Education, public school, women gymnasias, religious education, studying process.

ЗМІСТ

Акуленко І. А. Освітньо-інформаційне середовище – необхідна умова практичної реалізації компетентісно орієнтованої методичної підготовки майбутнього вчителя математики профільної школи.....	3
Ахметжанова Г. В. Формирование комплекса качеств личности будущего учителя-профессионала начальной школы на основе социологических исследований.....	6
Ейвас Л. Ф. Традиції української мистецької педагогіки: лаврські майстерні у Києві (XVII – XVIII ст.)	10
Калашник Н. Я. Сутність поняття «готовність до професійної діяльності» в контексті підготовки майбутніх рятувальників	14
Капля А. М., Мукомел С. А., Удовенко М.Ю. Сутність педагогічної безпеки у навчальних закладах з особливими умовами навчання	20
Гоцинець Л.Л. Методика формування навчальних стратегій студентів в аудіюванні.....	25
Ковалевська Т. М. Комплексна сутність правового виховання майбутніх фахівців служби цивільного захисту.....	30
Коваль В. О. Ефективні форми і методи організації професійної підготовки майбутніх учителів-словесників	36
Коваль С. М. Тестування як об'єктивний метод визначення рівня володіння іноземною мовою студентами немовних факультетів.....	42
Коляда Н. М. З Історії перших піонерських зльотів у контексті розвитку вітчизняного та світового дитячого руху (кінець 20-х – початок 30-х років ХХ ст.)	46
Копилова О. М. Автентичні матеріали як засіб формування творчих здібностей студентів у процесі вивчення англійської мови.....	52
Козаченко І. В. Новітні підходи до використання інформаційних технологій у підготовці учителів іноземної мови (англійська)	56
Коробчук Л. І., Коробчук Т. І. Навчально-педагогічний підхід у формуванні екологічної культури майбутніх фахівців технічного профілю.....	60
Костева Т. Б. Організація сучасних методів та форм навчання в університетській системі освіти.....	64
Кучай Т.П., Стасенкова Д. Особливості сучасної системи освіти Швеції.....	68
Макаренко Ю. Г. Формування міжкультурної комунікативної компетентності перекладачів	70
Марусинець М. М. Психологічний аспект професійної підготовки майбутніх авіаційних спеціалістів.....	73
Озерна Н. Проблема казки у вихованні дошкільників (20-30 роки ХХ століття)	76
Омельченко М. І. Сучасні проблеми виховання моральності та духовності у вищому навчальному закладі ДСНС України	81
Пальшкова І. О. Інтеграція знань в освітньому просторі	84
Пилипенко В. В. Дидактична система Олександра Івановича Строніна (1826-1889 роки)	87
Плачинда Т. С. Рефлексія як чинник професійної підготовки курсантів льотних навчальних закладів	95
Галета Я. В. Роль інтеграції та диференціації навчання у розвитку творчо обдарованого учня початкової школи.....	98
Прибора Т. О. Особливості жіночої освіти елісаветградщини II половини XIX – початку ХХ століття.....	101
Стас Т. В. Застосування інтерактивних методів формування емоційної культури майбутніх учителів початкової школи	106
Смолінська О. Є. Еволюційно-функціональний підхід у дослідженні культурно-освітнього простору університетської педагогічної освіти	109
Степанюк К. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у контексті проектної діяльності.....	114
Стрижаков А. Дослідження світу дитини і дитинства у вітчизняній етнопедagogічній теорії та практиці (20-рр. ХХ ст.)	118
Сухоставська Л.О. Особливості діяльності психолога в закладах освіти.....	122
Тесля Р. В. Необхідність ефективної організації освіти дорослих у системі неперервної освіти	125
Трифонов О. С. Мовленнєва активність старших дошкільників як чинник успішного формування їхньої мовленнєвої особистості	128
Тунік Є. Ю. Вплив теорій управління на класифікацію методів управління в школі	134
Цимбрило С. Компетентнісний підхід до неперервної іншомовної підготовки майбутнього інженера.....	138
Шафорост Ю. А. Формування професійних вмінь студентів-екологів під час проведення лабораторних робіт із дисципліни «хімія з основами біогеохімії»	143